

ІМЕНЕМ УКРАЇНИ
РІШЕННЯ
КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ
ДРУГИЙ СЕНАТ

у справі за конституційною скаргою **Лужинецького Анатолія Олександровича** щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих приписів частини першої статті 81¹ Кримінального кодексу України

Київ
28 жовтня 2026 року
№ 13-р(П)/2026

Справа № 3-206/2025(412/25)

Другий сенат Конституційного Суду України у такому складі:

Юровська Галина Валентинівна – головуючий,
Водянніков Олександр Юрійович,
Городовенко Віктор Валентинович – доповідач,
Лемак Василь Васильович,
Первомайський Олег Олексійович,
Різник Сергій Васильович,

розглянув на пленарному засіданні справу за конституційною скаргою Лужинецького Анатолія Олександровича щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих приписів частини першої статті 81¹ Кримінального кодексу України.

Заслухавши суддю-доповідача Городовенка В.В. та дослідивши матеріали справи, зокрема позиції, що їх висловили: Президент України Зеленський В.О., Голова Верховної Ради України Стефанчук Р.О., Голова Верховного Суду Кравченко С.І., Уповноважений Верховної Ради України з прав людини Лубінець Д.В., заступник Міністра юстиції України з питань європейської інтеграції Сугак Л.П., науковці: Національного юридичного університету

імені Ярослава Мудрого – кандидат юридичних наук, доцент Павшук К.О., кандидат юридичних наук, доцент Євдокімова О.В.; Київського національного університету імені Тараса Шевченка – кандидат юридичних наук, доцент, професор Задоя К.П., кандидат юридичних наук, доцент, професор Шапченко С.Д.; Національного університету „Одеська юридична академія“ – доктор юридичних наук, доцент Степаненко О.В., кандидат юридичних наук, доцент Ободовський О.В.; Львівського національного університету імені Івана Франка – доктор юридичних наук, професор Палюх Л.М.; Інституту держави і права імені В.М. Корецького НАН України – кандидат юридичних наук Горбачов Д.М.; Пенітенціарної академії України – доктор юридичних наук, професор Гречанюк С.К.,

Конституційний Суд України

у с т а н о в и в:

1. Лужинецький А.О. звернувся до Конституційного Суду України з клопотанням перевірити на відповідність статтям 3, 23, частинам першій, другій статті 24, частинам першій, другій статті 28, частині другій статті 64, частині першій статті 65, частині першій статті 68 Конституції України (конституційність) окремі приписи частини першої статті 81¹ Кримінального кодексу України (далі – Кодекс) у тім, що вони унеможливають застосування умовно-дострокового звільнення від відбування покарання для проходження військової служби до осіб, засуджених за вчинення умисного вбивства двох або більше осіб, а також до осіб, які відбувають покарання у виді довічного позбавлення волі.

Згідно з частиною першою статті 81¹ Кодексу „під час проведення мобілізації та/або дії воєнного стану до осіб, які відбувають покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк, судом може бути застосовано умовно-дострокове звільнення для проходження ними військової служби за контрактом.

Умовно-дострокове звільнення від відбування покарання, передбачене цією статтею, не застосовується до осіб, засуджених за вчинення злочинів проти основ національної безпеки України, засуджених за вчинення умисного вбивства двох або більше осіб, або вчиненого з особливою жорстокістю, або поєднаного із зґвалтуванням або сексуальним насильством, або особливо тяжких корупційних кримінальних правопорушень чи засуджених за вчинення кримінальних правопорушень, передбачених статтями 152–156¹, 258–258⁶, частиною четвертою статті 286¹, статтею 348 цього Кодексу, а також до засуджених службових осіб, які згідно з підпунктом 1 пункту 3 примітки до статті 368 цього Кодексу займали особливо відповідальне становище.

У разі застосування судом умовно-дострокового звільнення на підставі, визначеній цією статтею, така особа звільняється умовно-достроково від відбування лише основного покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк“.

1.1. Зі змісту конституційної скарги та долучених до неї матеріалів убачається таке.

Лужинецький А.О., якого засуджено до довічного позбавлення волі та який відбуває покарання в Державній установі „Вінницька установа виконання покарань (№ 1)“, звернувся до Вінницького міського суду Вінницької області з клопотанням звільнити його від відбування покарання для проходження військової служби за контрактом на підставі статті 81¹ Кодексу.

Вінницький міський суд Вінницької області ухвалою від 16 вересня 2025 року, залишеною без змін ухвалою Вінницького апеляційного суду від 7 жовтня 2025 року, відмовив Лужинецькому А.О. в задоволенні клопотання. Залишаючи апеляційну скаргу без задоволення, суд апеляційної інстанції мотивував свою ухвалу, зокрема, тим, що „положення закону не передбачають підстав для звільнення осіб засуджених до довічного позбавлення волі від відбування покарання у зв’язку з виявленням ними бажання проходити військову службу в ЗСУ, оскільки дане покарання не відноситься до безстрокового виду

покарання“. Також цей суд зазначив, що „законодавством України не передбачено направлення довічно засудженої особи для виконання захисту державного суверенітету України та її мобілізації на час воєнного стану, а тому відмова у задоволенні клопотання засудженого не є порушенням конституційних прав і свобод людини і громадянина“; „відсутній механізм звільнення судом засуджених до довічного позбавлення волі від подальшого відбування покарання для надання можливості участі засудженого в бойових діях щодо захисту України під час воєнного стану“.

1.2. Лужинецький А.О. твердить, що „засуджений до довічного позбавлення волі, який більше 25 років тому вчинив вбивство двох осіб, здатен за ці роки створити в собі готовність до самокерованої правослухняної поведінки, сформувати в собі повноцінний обов’язок захисту Вітчизни“, а оспорювані приписи статті 81¹ Кодексу „виключили зазначеного засудженого із осіб, які здатні захищати Вітчизну“. Вказане, на його думку, „обмежує сформований в ньому обов’язок в реалізації“, „заперечує те, що виправлення (завдяки і всупереч) здійснювалося, що у виправленні було сформовано повноцінний обов’язок, що він є у засудженому“, а також „порушує припис статті 65 Конституції України“.

Суб’єкт права на конституційну скаргу зазначає, що „виключення засудженого із захисту Вітчизни є запереченням того, що завдяки гідності засуджений здатен довести своє виправлення“, та стверджує, що саме „таке заперечення є ігноруванням“ статей 3, 23, 28 Конституції України.

Автор клопотання наголошує, що Конституційний Суд України Рішенням від 16 вересня 2021 року № 6-р(II)/2021 урівняв засуджених до довічного позбавлення волі та засуджених до покарання у виді позбавлення волі на певний строк у таких конституційних правах, як „право на повагу до людської гідності, право на вільний розвиток особистості з його тюремною формою правом на виправлення і з його логічною складовою правом на визнання доведеності виправлення“, однак законодавець ці права за засудженими до покарання у виді

позбавлення волі на певний строк залишив, а за засудженими до довічного позбавлення волі не визнав, чим порушив „право на рівні конституційні права“.

На думку Лужинецького А.О., окремі приписи частини першої статті 81¹ Кодексу порушують статті 24, 28 Конституції України, що гарантують рівність конституційних прав та право на повагу до людської гідності, та її статтю 64, яка забороняє обмежувати ці права навіть в умовах воєнного стану.

1.3. Висловлюючи свою позицію щодо оспорюваних приписів статті 81¹ Кодексу, Президент України наголосив „на сутнісних відмінностях між умовно-достроковим звільненням від відбування покарання (стаття 81 Кодексу) та умовно-достроковим звільненням від відбування покарання для проходження військової служби (стаття 81¹ Кодексу), які характеризуються різними юридичними підставами та умовами застосування“.

Президент України вважає, що „унормування законодавцем у статті 81¹ Кодексу порядку умовно-дострокового звільнення від відбування покарання осіб, які відбувають покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк, для проходження ними військової служби за контрактом відповідає Конституції України, зокрема її статтям 3, 23, 24, 28, 64, 65, 68“.

1.4. Голова Верховної Ради України у відповіді на запит судді-доповідача зазначив, що «обмеження, встановлені статтею 81¹ КК України, є результатом раціонального вибору законодавця, який, не порушуючи загальних гарантій, встановлених статтею 81 КК України, встановив спеціальні умови для допуску осіб до збройного захисту держави. На відміну від загального порядку умовно-дострокового звільнення, де критерієм є „сумлінна поведінка та ставлення до праці“, стаття 81¹ КК України базується на критерії військово-оперативної доцільності та мінімізації безпекових ризиків. Індивідуальна оцінка ступеня виправлення особи є релевантною для її повернення у цивільне суспільство, але не є визначальною для допуску такої особи до лав Збройних Сил України.

Натомість, оскільки особа, засуджена за вбивство двох або більше осіб, зберігає право на загальний порядок звільнення через застосування процедури помилування або стандартних механізмів перегляду вироків про довічне позбавлення волі, її „право на надію“ не порушено».

Підсумовуючи, Голова Верховної Ради України зазначив, що «відповідність оспорюваних приписів Конституції України ґрунтується на тому, що вони не зачіпають сутнісного змісту права на гідність та „права на надію“, що повною мірою реалізуються через застосування загальних механізмів, визначених статтею 81 КК України, а лише регламентують доступ до спеціальної державної пільги, умови надання якої є виключною прерогативою законодавця з огляду на потреби національної безпеки і оборони».

2. Розв’язуючи порушені в конституційній скарзі питання, Конституційний Суд України виходить із такого.

У Конституції України визначено, що Україна є, зокрема, демократична, правова держава (стаття 1); людина, її життя і здоров’я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю; права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави; держава відповідає перед людиною за свою діяльність; утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов’язком держави (стаття 3); в Україні визнається й діє принцип верховенства права; закони та інші нормативні акти ухвалюються на основі Конституції України і повинні відповідати їй (частини перша, друга статті 8).

Згідно з Конституцією України всі люди є вільні і рівні у своїй гідності та правах (перше речення статті 21); кожна людина має право на вільний розвиток своєї особистості, якщо при цьому не порушуються права і свободи інших людей, та має обов’язки перед суспільством, в якому забезпечується вільний і всебічний розвиток її особистості (стаття 23); громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом; не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних

та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками (частини перша, друга статті 24); кожен має право на повагу до його гідності; ніхто не може бути підданий катуванню, жорстокому, нелюдському або такому, що принижує його гідність, поводженню чи покаранню (частини перша, друга статті 28); конституційні права і свободи людини і громадянина не можуть бути обмежені, крім випадків, передбачених Конституцією України; в умовах воєнного або надзвичайного стану можуть встановлюватися окремі обмеження прав і свобод із зазначенням строку дії цих обмежень; не можуть бути обмежені права і свободи, передбачені статтями 24, 25, 27, 28, 29, 40, 47, 51, 52, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63 цієї Конституції (стаття 64); захист Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України, шанування її державних символів є обов'язком громадян України; громадяни відбувають військову службу відповідно до закону (стаття 65).

3. У Рішенні від 24 квітня 2018 року № 3-р/2018 Конституційний Суд України констатував, що „право людини на повагу до її гідності, як і її право на життя, є невід'ємним, невідчужуваним, непорушним та підлягає безумовному захисту з боку держави“ (друге речення абзацу четвертого підпункту 2.1 пункту 2 мотивувальної частини).

Конституційний Суд України наголошував, що людська гідність як джерело всіх прав і свобод людини та їх основа є однією із засадничих цінностей українського конституційного ладу; зі статті 3 Конституції України випливає обов'язок держави забезпечувати охорону та захист людської гідності; право на повагу до гідності людини має безумовний характер [друге, третє речення абзацу другого, перше речення абзацу шостого підпункту 2.1 пункту 2 мотивувальної частини Рішення від 16 вересня 2021 року № 6-р(II)/2021].

Засудження особи за вчинення кримінального правопорушення та застосування до неї покарання, пов'язаного з позбавленням волі, не призводить до втрати нею людської гідності й не скасовує її належності до носіїв

конституційних прав і свобод. Відповідно до частини третьої статті 63 Конституції України засуджений користується всіма правами людини і громадянина, за винятком обмежень, які визначені законом і встановлені вироком суду. Отже, довічне позбавлення волі як захід кримінально-правового примусу не може бути підставою для заперечення людської гідності особи або для позбавлення її перспективи подальшого повноцінного життя, а тому право на повагу до людської гідності держава має забезпечувати на всіх етапах кримінального провадження та виконання кримінального покарання.

3.1. Конституційний Суд України в Рішенні від 16 вересня 2021 року № 6-р(II)/2021 сформулював юридичні позиції щодо конституційних вимог в аспекті потреби у забезпеченні реалістичної перспективи звільнення особи як доконечної умови забезпечення поваги до людської гідності у випадку призначення та відбування особою покарання у виді довічного позбавлення волі, які ґрунтуються, зокрема, на загальноєвропейському консенсусі з цього питання.

Зокрема, приписи статті 28 Конституції України та вказані юридичні позиції Конституційного Суду України узгоджуються зі статтею 3 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року (далі – Конвенція), відповідно до якої „нікого не може бути піддано катуванню або нелюдському чи такому, що принижує гідність, поводженню або покаранню“, та практикою Європейського суду з прав людини щодо тлумачення й застосування цього припису.

У зазначеному Рішенні Конституційний Суд України виходив, серед іншого, з того, що в українському конституційному контексті зв'язок між надією на звільнення та людською гідністю втілено, зокрема, у праві кожного на вільний розвиток своєї особистості, гарантованому статтею 23 Конституції України (абзац другий підпункту 3.4 пункту 3 мотивувальної частини); покарання не може розглядатися лише як кара особи й має бути спрямоване, зокрема, на її виправлення та ресоціалізацію (абзац четвертий пункту 4 мотивувальної частини); довічне позбавлення волі особи без подальшої можливості її

звільнення означає фактичне позбавлення людини свободи до кінця її природного життя та заперечує людську гідність, ставить під сумнів її абсолютний характер, а тому суперечить приписам статей 3, 23, 28, частині третій статті 63 Конституції України (абзац сьомий пункту 4 мотивувальної частини).

Конституційний Суд України не вбачає підстав для відступу від зазначених юридичних позицій, а навпаки, з огляду на їх безпосередній зв'язок із предметом цього конституційного провадження вважає за потрібне виходити з них під час оцінювання конституційності оспорюваних приписів статті 81¹ Кодексу з урахуванням особливостей порушеного в цій справі питання.

3.2. У контексті наведеного конституційно значущим є також зв'язок між людською гідністю та правом людини на вільний розвиток своєї особистості.

Вимога щодо забезпечення реалістичної перспективи звільнення для осіб, засуджених до довічного позбавлення волі, зумовлена, зокрема, природою людської особистості як такої, що здатна змінюватися. Тривале виконання покарання не повинне зумовлювати сприйняття оцінки особи, здійсненої судом під час її засудження та призначення покарання, як незмінної й юридично неспростовної характеристики цієї особи на все її подальше життя. Саме тому під час оцінювання потреби в подальшому відбуванні покарання у виді довічного позбавлення волі мають враховуватися не лише обставини, які існували на час постановлення обвинувального вироку, а й зміни, що відбулися в особистості засудженого протягом виконання покарання, що зумовлює потребу в новому оцінюванні пенологічних підстав для подальшого відбування покарання на певному його етапі. Водночас це не означає, що характер і тяжкість учиненого кримінального правопорушення чи призначене покарання втрачають юридичне значення під час вирішення питання про умовно-дострокове звільнення від його відбування.

3.3. Конституційний Суд України наголошує, що вимогу щодо забезпечення реалістичної перспективи звільнення від відбування покарання у виді довічного позбавлення волі слід розуміти не лише як формальну наявність у законодавстві України будь-якої процедури, за допомогою якої засудженого може бути звільнено від подальшого відбування цього покарання; вказана вимога передбачає забезпечення реальної можливості такого звільнення за наявності наперед відомих умов, а також оцінювання того, чи відбулися в особистості засудженого такі зміни, які дають підстави для висновку про досягнення цілей покарання та можливість припинення подальшої ізоляції засудженого від суспільства.

Водночас сама вимога наявності можливості перегляду покарання у виді довічного позбавлення волі не означає обов'язку держави звільнити засудженого після спливу певного строку або з інших підстав, не пов'язаних із його пенологічними характеристиками. Рішення про звільнення від відбування покарання має залежати від результатів індивідуального оцінювання особи, її поведінки, ступеня виправлення, ризику вчинення нових кримінальних правопорушень, тяжкості вчиненого діяння та інших обставин, що мають значення для досягнення цілей покарання і захисту суспільства. Указана конституційна вимога полягає в іншому – у недопустимості перетворення довічного позбавлення волі на покарання, яке невідворотно спрямоване на позбавлення особи свободи до кінця її життя, незалежно від будь-яких змін у її особистості, що не позбавляє державу можливості встановлювати суворі умови звільнення особи від відбування покарання з урахуванням сукупності обставин, що мають значення для досягнення цілей покарання та захисту суспільства.

4. Оцінюючи юридичну природу механізму умовно-дострокового звільнення від відбування покарання для проходження військової служби, передбаченого статтею 81¹ Кодексу, Конституційний Суд України виходить із такого.

4.1. Законом України „Про внесення змін до Кримінального, Кримінального процесуального кодексів України та інших законодавчих актів України щодо запровадження інституту умовно-дострокового звільнення осіб від відбування покарання для безпосередньої їх участі в обороні країни, захисті її незалежності та територіальної цілісності“ від 8 травня 2024 року № 3687–ІХ (далі – Закон № 3687) Кодекс було доповнено, зокрема, статтею 81¹, якою запроваджено механізм умовно-дострокового звільнення від відбування покарання для проходження військової служби.

Відповідно до частини першої статті 81¹ Кодексу під час проведення мобілізації та/або дії воєнного стану до осіб, які відбувають покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк, суд може застосувати умовно-дострокове звільнення для проходження ними військової служби за контрактом (абзац перший).

Отже, застосування цього механізму пов'язане одночасно з проведенням мобілізації та/або дією воєнного стану та зі спеціальною метою такого звільнення – подальшим проходженням звільненими особами військової служби за контрактом.

4.1.1. На відміну від загального порядку умовно-дострокового звільнення від відбування покарання, передбаченого статтею 81 Кодексу, застосування механізму умовно-дострокового звільнення від відбування покарання, закріпленого у статті 81¹ Кодексу, за її змістом не пов'язане безпосередньо з досягненням засудженим певного ступеня виправлення як самостійною підставою такого звільнення та має інше функціональне призначення.

Із Пояснювальної записки до проекту Закону України про внесення змін до Кримінального, Кримінального процесуального, Кримінально-виконавчого кодексів України та інших законів України щодо запровадження інституту умовно-дострокового звільнення осіб від відбування покарання для безпосередньої їх участі у обороні країни, захисті її незалежності та територіальній цілісності (реєстр. № 11079-1), ухваленого як Закон № 3687,

впливає, що ухвалення Закону № 3687 пов'язане з потребами забезпечення обороноздатності держави для відсічі збройної агресії Російської Федерації проти України через розширення мобілізаційних ресурсів держави, а запровадження відповідного інституту обумовлене потребою створення юридичного механізму, який дасть змогу особам, що відбувають покарання, за визначених законами України умов безпосередньо брати участь в обороні України, захисті її незалежності та територіальної цілісності у спосіб проходження військової служби за контрактом.

Отже, законодавець пов'язав можливість умовно-дострокового звільнення від відбування покарання за статтею 81¹ Кодексу не лише з припиненням відбування особою покарання, а й із досягненням публічного інтересу щодо забезпечення обороноздатності та безпеки держави.

Із цим пов'язані й особливості застосування такого звільнення, узгоджені з вимогами законодавства України, що регулює порядок проходження військової служби, зокрема Закону України „Про військовий обов'язок і військову службу“ від 25 березня 1992 року № 2232–ХІІ зі змінами (далі – Закон № 2232), до якого відсилає частина друга статті 81¹ Кодексу.

4.1.2. Системний аналіз Закону № 3687 свідчить, що запровадження механізму умовно-дострокового звільнення засуджених осіб від відбування покарання для проходження військової служби пов'язане з урегулюванням особливостей прийняття цих осіб на військову службу та її проходження.

Зокрема, Законом № 3687 унесено зміни до інших актів, якими визначено спеціальний порядок прийняття на військову службу осіб, умовно-достроково звільнених на підставі статті 81¹ Кодексу, передбачено вимоги щодо їх віку, придатності до військової служби за станом здоров'я, проходження професійно-психологічного відбору та відповідності встановленим вимогам фізичної підготовки (стаття 21⁵ Закону № 2232), а також проходження такими особами військової служби у спеціалізованих підрозділах військових частин (стаття 21⁶ Закону № 2232).

Крім того, законодавець передбачив окремий порядок реалізації зазначеного механізму на етапі до вирішення судом питання про умовно-дострокове звільнення від відбування покарання, зокрема взаємодію установ виконання покарань із територіальними центрами комплектування та соціальної підтримки і військовими частинами, проходження засудженими особами медичного огляду, військово-лікарської комісії, а також порядок направлення відповідних матеріалів до суду, спеціальний порядок супроводження таких осіб після їх звільнення з установ виконання покарань до територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки, порядок взяття їх на військовий облік (стаття 154¹ Кримінально-виконавчого кодексу України); особливості розгляду відповідного питання судом (статті 336, 376, 537, 539 Кримінального процесуального кодексу України); спеціальні правила здійснення адміністративного нагляду за особами, звільненими умовно-достроково від відбування покарання в порядку статті 81¹ Кодексу (стаття 7¹ Закону України „Про адміністративний нагляд за особами, звільненими з місць позбавлення волі“). Відповідні зміни були внесені також до низки інших приписів указаних законів України та інших законодавчих актів.

Отже, зі змісту статті 81¹ Кодексу, яка перебуває в системному зв'язку з іншими нормами законів України, вбачається, що законодавець запровадив спеціальний юридичний механізм, за якого звільнення від подальшого відбування покарання є складовою комплексного порядку залучення окремих категорій засуджених до проходження військової служби за контрактом.

4.1.3. Установлюючи такий механізм, законодавець також визначив осіб, до яких умовно-дострокове звільнення від відбування покарання для проходження військової служби не застосовується. Зокрема, абзацом другим частини першої статті 81¹ Кодексу передбачено, що відповідний механізм не застосовується до осіб, засуджених за вчинення умисного вбивства двох або більше осіб. Водночас особи, які відбувають покарання у виді довічного позбавлення волі, не належать до осіб, до яких може бути застосовано цей механізм, оскільки абзац перший частини першої статті 81¹ Кодексу передбачає його застосування

лише до осіб, які відбувають покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк, а абзац третій цієї частини статті 81¹ Кодексу визначає наслідки такого звільнення лише щодо зазначених видів покарання.

5. Установивши особливий характер та функціональне призначення механізму умовно-дострокового звільнення від відбування покарання, передбаченого статтею 81¹ Кодексу, Конституційний Суд України здійснить оцінку його відповідності статтям 3, 23, 28 Конституції України.

Зважаючи на тривалу широкомасштабну збройну агресію Російської Федерації проти України та зумовлену нею об'єктивну потребу держави у вжитті додаткових заходів для забезпечення її обороноздатності, Конституційний Суд України бере до уваги, що така потреба може зумовлювати запровадження нових юридичних інститутів і спеціальних юридичних механізмів, не притаманних юридичному регулюванню мирного часу; однак запровадження таких механізмів має відповідати Конституції України та не може мати наслідком нівелювання конституційних цінностей, принципів і гарантій прав людини [підпункт 4.3.2 підпункту 4.3 пункту 4 мотивувальної частини Рішення від 1 квітня 2026 року № 3-р(II)/2026; підпункт 4.4 пункту 4 мотивувальної частини Рішення від 15 липня 2026 року № 7-р(II)/2026].

Розв'язуючи цю справу, Конституційний Суд України виходить із об'єктивної вимоги щодо забезпечення особи, засудженій до довічного позбавлення волі, реалістичної перспективи звільнення. Ця вимога не означає, що такій особі має бути надано доступ до кожного передбаченого законом механізму звільнення від подальшого відбування покарання; її сутність полягає в забезпеченні для такої особи юридичної можливості домогтися перегляду необхідності подальшого відбування покарання у виді довічного позбавлення волі та, за наявності відповідних підстав, звільнення від нього.

5.1. У практиці Європейського суду з прав людини усталено, що питання щодо відповідності статті 3 Конвенції може виникнути у разі призначення

повнолітній особі покарання у виді довічного позбавлення волі, якщо таке покарання не може бути зменшене (*irreducible life sentence*); довічне позбавлення волі може залишатися сумісним зі статтею 3 Конвенції, лише якщо існує як перспектива звільнення, так і можливість перегляду; якщо національне законодавство уможливорює перегляд покарання у виді довічного позбавлення волі для його заміни на менш суворе, зменшення його строку, припинення виконання покарання або умовно-дострокового звільнення ув'язненого, цього буде достатньо, щоб вважати вимоги статті 3 Конвенції виконаними [рішення у справах *Murray v. the Netherlands* від 26 квітня 2016 року (заява № 10511/10), § 99; *Vinter and Others v. the United Kingdom* від 9 липня 2013 року (заяви № 66069/09, № 130/10, № 3896/10), §§ 107–110; *Kafkaris v. Cyprus* від 12 лютого 2008 року (заява № 21906/04), § 97, § 98].

У рішенні Федерального Конституційного Суду Німеччини від 21 червня 1977 року у справі № 1 BvL 14/76 також сформульовано підхід, відповідно до якого однією з передумов покарання у виді довічного позбавлення волі, сумісного з людською гідністю, є збереження за засудженим шансу як такого в певний момент у майбутньому знову набути свободу; сумісність покарання у виді довічного позбавлення волі з людською гідністю може бути забезпечена лише за умови, що засуджений має конкретний і реальний шанс у певний момент у майбутньому знову набути свободу; сутність людської гідності нівелюється, якщо засуджений, незалежно від розвитку його особистості, утрачає будь-яку надію знову набути свободу; надія, яка з огляду на концепцію людської гідності є саме тим, що робить виконання покарання у виді довічного позбавлення волі прийнятним, має бути забезпечена відповідно до конституційних вимог [BVerfGE 45, 187 (245)].

5.2. У Рішенні від 16 вересня 2021 року № 6-р(II)/2021 Конституційний Суд України визнав „такими, що не відповідають Конституції України (є неконституційними), частину першу статті 81, частину першу статті 82 Кримінального кодексу України в тім, що вони унеможливлюють їх

застосування до осіб, яких засуджено до відбування покарання у вигляді довічного позбавлення волі“ (пункт 1 резолютивної частини), та дійшов висновку, що „з метою реалізації статей 3, 23, 28 Конституції України та приведення Кодексу у відповідність до Конституції України, а також з огляду на міжнародні зобов'язання <...> потрібно враховувати, що заміна невідбутої частини покарання у вигляді довічного позбавлення волі більш м'яким покаранням не має бути передумовою умовно-дострокового звільнення“ (перше, друге речення підпункту 4.1 пункту 4 мотивувальної частини).

Верховна Рада України ухвалила Закон України „Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення, Кримінального кодексу України та Кримінального процесуального кодексу України щодо виконання рішень Європейського суду з прав людини“ від 18 жовтня 2022 року № 2690–ІХ (далі – Закон № 2690), яким унесла зміни, зокрема, до Кодексу щодо забезпечення для осіб, засуджених до довічного позбавлення волі, юридичного механізму перегляду їх правового статусу: відповідно до частини п'ятої статті 82 Кодексу покарання у виді довічного позбавлення волі може бути замінене на покарання у виді позбавлення волі строком від п'ятнадцяти до двадцяти років, якщо засуджений відбув не менше п'ятнадцяти років призначеного судом покарання; згідно з частиною шостою статті 82 Кодексу після цього до особи може бути застосовано умовно-дострокове звільнення від відбування покарання відповідно до статті 81 Кодексу.

Предметом конституційного контролю в цій справі не є приписи статей 81, 82 Кодексу, однак Конституційний Суд України *inter alia* констатує, що законодавець у них фактично запровадив модель послідовної заміни спершу покарання у виді довічного позбавлення волі на більш м'яке, а лише після цього забезпечив можливість умовно-дострокового звільнення від відбування такого покарання.

Стосовно ж порядку умовно-дострокового звільнення від відбування покарання осіб, засуджених за вчинення умисного вбивства двох або більше осіб до позбавлення волі на певний строк, Конституційний Суд України зазначає, що

механізми заміни невідбутої частини покарання на більш м'яке та умовно-дострокового звільнення від відбування покарання, передбачені статтями 81, 82 Кодексу, застосовні до цієї категорії засуджених осіб без необхідності дотримання наведеної послідовності.

Водночас Конституційний Суд України бере до уваги, що в рішенні у справі *Medvid v. Ukraine / Медвідь проти України* від 10 жовтня 2024 року (заява № 7453/23) Європейський суд з прав людини, оцінюючи запроваджений в Україні механізм перегляду покарання у виді довічного позбавлення волі, установив порушення статті 3 Конвенції щодо періоду до 3 березня 2023 року, проте не встановив такого порушення стосовно періоду після цієї дати, зокрема з огляду на початок повноцінного функціонування нового механізму умовно-дострокового звільнення від відбування покарання відповідно до Закону № 2690, та виснував, що запроваджена „система забезпечує засудженому до довічного позбавлення волі достатньо визначений порядок, який передбачає чіткі часові межі та вказує на спробу досягнути належного балансу між інтересами відповідної особи та суспільства, до якого вона прагне повернутися“ (§§ 52–61).

5.3. Конституційна вимога щодо забезпечення реалістичної перспективи звільнення, сформульована Конституційним Судом України в Рішенні від 16 вересня 2021 року № 6-р(II)/2021, стосується забезпечення можливості перегляду необхідності подальшого відбування особою покарання у виді довічного позбавлення волі з урахуванням змін, що відбулися в її особистості протягом виконання покарання.

Європейський суд з прав людини не досліджував юридичних механізмів умовно-дострокового звільнення від відбування покарання, подібних до тих, що запроваджені у статті 81¹ Кодексу, однак у своїй практиці виходив, зокрема, з того, що можливість отримати помилування чи звільнення, яка обмежена лише міркуваннями співчуття з причин, пов'язаних із поганим станом здоров'я, фізичною неспроможністю чи похилим віком, не відповідає поняттю

„перспективи звільнення“; перегляд, необхідний для того, щоб покарання у виді довічного позбавлення волі вважалось таким, що може бути зменшене, має давати змогу національним органам влади оцінити, чи є зміни, що відбулися в особистості засудженого до довічного позбавлення волі протягом відбування покарання, та прогрес у його реабілітації настільки значущими, що продовження утримання його під вартою більше не є виправданим на законних пенологічних підставах [рішення у справах *Murray v. the Netherlands* від 26 квітня 2016 року (заява № 10511/10), § 100; *Vinter and Others v. the United Kingdom* від 9 липня 2013 року (заяви № 66069/09, № 130/10, № 3896/10), § 119; Окрема думка судді *Pinto de Albuquerque* до рішення Європейського суду з прав людини у справі *Hutchinson v. the United Kingdom* від 17 січня 2017 року (заява № 57592/08), пункт 8].

Конституційний Суд України враховує, що механізм умовно-дострокового звільнення від відбування покарання, встановлений статтею 81¹ Кодексу, має тимчасовий характер (діє під час проведення мобілізації та/або дії воєнного стану), а його застосування пов'язане з особливими правовими наслідками такого звільнення, а також із відповідністю встановленим законом вимогам щодо віку, стану здоров'я, рівня фізичної підготовки, професійно-психологічного стану засудженого та інших спеціальних умов, що не пов'язані з його пенологічними характеристиками. Сукупність наведених ознак визначає особливу юридичну природу цього механізму та відрізняє його від загального порядку умовно-дострокового звільнення від відбування покарання, закріпленого статтею 81 Кодексу.

З огляду на це Конституційний Суд України вважає, що передбачений у статті 81¹ Кодексу механізм умовно-дострокового звільнення від відбування покарання не можна вважати загальним механізмом перегляду необхідності подальшого відбування засудженою особою покарання.

Цей механізм установлює додаткову спеціальну юридичну можливість припинення відбування покарання, реалізація якої пов'язана не з досягненням засудженим певного наперед визначеного ступеня виправлення чи реабілітації та не з висновком про відсутність законних пенологічних підстав для його

подальшого утримання в умовах позбавлення волі, а з можливістю його залучення до проходження військової служби за контрактом за встановлених законами України умов. Саме тому передбачений статтею 81¹ Кодексу механізм умовно-дострокового звільнення від відбування покарання своєю метою, предметом оцінювання та умовами застосування відрізняється від механізму, який має забезпечувати перегляд необхідності подальшого відбування покарання у виді довічного позбавлення волі, і не може бути визнаний таким, що здатний забезпечити реалістичну перспективу звільнення для осіб, засуджених до покарання у виді довічного позбавлення волі, в аспекті вимог статей 3, 23, 28 Конституції України. У цьому аспекті така можливість хоч і не є наданням *ex gratia* у власному розумінні цього поняття, однак не становить і реалізації засудженим права на умовно-дострокове звільнення від відбування покарання, застосовність якого до нього як до засудженого він міг би вимагати як належного йому відповідно до Конституції України.

У правопорядку України загальними механізмами, які можуть забезпечувати таку перспективу звільнення, є передбачені статтями 81, 82 Кодексу умовно-дострокове звільнення від відбування покарання та заміна невідбутої частини покарання на більш м'яке.

Водночас Конституційний Суд України зазначає, що для забезпечення державного інтересу в посиленні оборони як конституційної цінності держава має інші правові засоби (механізми) звільнення засуджених осіб від відбування покарання, закріплені Конституцією України.

5.4. З урахуванням наведеного непоширення передбаченого статтею 81¹ Кодексу спеціального, додаткового до основного механізму умовно-дострокового звільнення від відбування покарання на осіб, які відбувають покарання у виді довічного позбавлення волі, не означає позбавлення їх передбаченої законом реалістичної перспективи звільнення від відбування цього покарання, якої вимагає право на повагу до людської гідності. Цей висновок

застосовний і до осіб, засуджених за умисне вбивство двох або більше осіб, незалежно від призначеного їм покарання.

Отже, приписи частини першої статті 81¹ Кодексу в тім, що вони не передбачають можливості застосування умовно-дострокового звільнення від відбування покарання, встановленого цією статтею Кодексу, до осіб, які відбувають покарання у виді довічного позбавлення волі, та виключають можливість застосування такого звільнення до осіб, засуджених за вчинення умисного вбивства двох або більше осіб, визначають межі доступу до механізму умовно-дострокового звільнення від відбування покарання, обумовленого проходженням військової служби та потребами оборони держави, однак не позбавляють таких осіб реалістичної перспективи звільнення від відбування покарання та не порушують права на повагу до людської гідності, права на вільний розвиток особистості, а отже, не суперечать статтям 3, 23, частинам першій, другій статті 28 Конституції України.

6. Дійшовши висновку про відповідність оспорюваних приписів статті 81¹ Кодексу статтям 3, 23, частинам першій, другій статті 28 Конституції України, Конституційний Суд України здійснить їх оцінку на відповідність частинам першій, другій статті 24 Конституції України, які гарантують рівність громадян у конституційних правах і свободах та встановлюють заборону привілеїв чи обмежень за ознаками, визначеними Конституцією України, та іншими особистими ознаками, у їх системному зв'язку зі статтею 21 Конституції України, а також статті 65 Конституції України.

6.1. Конституційний Суд України враховує юридичні позиції, сформульовані в його попередній практиці, відповідно до яких:

– гарантована Конституцією України рівність усіх людей в їх правах і свободах означає необхідність забезпечення їм рівних правових можливостей як матеріального, так і процесуального характеру для реалізації однакових за

змістом та обсягом прав і свобод (перше речення абзацу п'ятого підпункту 2.2 пункту 2 мотивувальної частини Рішення від 12 квітня 2012 року № 9-рп/2012);

– однаковий підхід (рівне ставлення) у регулюванні статусу суб'єктів, які перебувають у різному становищі, також може бути невиправданим [друге речення абзацу дев'ятого підпункту 5.1 пункту 5 мотивувальної частини Рішення від 18 грудня 2024 року № 12-р(П)/2024];

– для висновку про порушення конституційного принципу рівноправності й заборони дискримінації недостатньо виявити різницю в установленому статусі (правах і обов'язках) певних груп осіб, які перебувають у подібних обставинах та сформовані як за передбаченими в частині другій статті 24 Конституції України ознаками, так і за іншими ознаками; потрібно довести, що встановлена законодавцем різниця в нормативному статусі відповідних груп осіб (їх правах і обов'язках) не має легітимної мети та не може бути виправдана раціональними та об'єктивними аргументами [абзац п'ятий підпункту 6.2 пункту 6 мотивувальної частини Рішення від 24 червня 2026 року № 4-р(П)/2026].

6.2. Визначаючи зміст конституційного принципу рівноправності та заборони дискримінації, Конституційний Суд України бере до уваги міжнародні зобов'язання України.

У статті 14 Конвенції зазначено, що „користування правами та свободами, визнаними в цій Конвенції, має бути забезпечене без дискримінації за будь-якою ознакою — статі, раси, кольору шкіри, мови, релігії, політичних чи інших переконань, національного чи соціального походження, належності до національних меншин, майнового стану, народження або за іншою ознакою“.

Відповідно до статті 1 Протоколу № 12 до Конвенції „здійснення будь-якого передбаченого законом права забезпечується без дискримінації за будь-якою ознакою, наприклад за ознакою статі, раси, кольору шкіри, мови, релігії, політичних чи інших переконань, національного чи соціального походження, належності до національної меншини, майнового стану, народження або за іншою ознакою“ (пункт 1); „ніхто не може бути дискримінований будь-яким

органом державної влади за будь-якими ознаками, наприклад за тими, які зазначено в пункті 1“ (пункт 2).

Європейський суд з прав людини відповідно до своєї усталеної практики зазначав, що „для цілей статті 14 Конвенції різниця у ставленні є дискримінаційною, якщо вона не має об’єктивного та розумного виправдання, тобто якщо вона не має правомірної мети або якщо немає розумного співвідношення пропорційності між використаними засобами та метою, якої прагнуть досягти“ [рішення у справі *Van Raalte v. the Netherlands* від 21 лютого 1997 року (заява № 20060/92), § 39].

Водночас Європейський суд з прав людини неодноразово наголошував, що заборона дискримінації, гарантована статтею 14 Конвенції, порушується не лише тоді, коли держава без об’єктивного та розумного виправдання по-різному ставиться до осіб, які перебувають в аналогічних ситуаціях, а й тоді, коли вона без такого виправдання не забезпечує різного ставлення до осіб, становище яких істотно відрізняється [рішення у справах *Thlimmenos v. Greece* від 6 квітня 2000 року (заява № 34369/97), § 44; *Eweida and Others v. the United Kingdom* від 15 січня 2013 року (заяви № 48420/10, 59842/10, 51671/10 та 36516/10), § 87, § 88; *D.A. and R.A. v. the United Kingdom* від 17 березня 2026 року (заява № 46692/19), § 86, § 87].

Отже, заборона дискримінації не виключає встановлення відмінностей у правовому регулюванні, зокрема, з огляду на особливості становища осіб. Водночас такі відмінності повинні мати об’єктивне та розумне виправдання.

6.3. Конституційний Суд України зазначає, що частина перша статті 81¹ Кодексу встановлює розрізнення в аспекті доступу до передбаченого нею механізму умовно-дострокового звільнення від відбування покарання щодо осіб, засуджених за умисне вбивство двох або більше осіб, та осіб, засуджених до довічного позбавлення волі, до яких цей механізм не застосовується, й інших осіб, до яких він може бути застосований.

З огляду на викладене розв'язанню в цій справі підлягає питання правомірності визначення законодавцем відповідних осіб, до яких не може бути застосований механізм умовно-дострокового звільнення від відбування покарання для проходження військової служби. Тому для оцінки оспорюваних приписів статті 81¹ Кодексу на відповідність статті 21, частинам першій, другій статті 24 Конституції України потрібно з'ясувати, чи перебувають особи, які мають різний доступ до цього механізму, у порівнюваному становищі та чи має таке розрізнення об'єктивне й розумне виправдання.

6.4. Конституційний Суд України виходить із того, що стаття 81¹ Кодексу встановлює спеціальний механізм умовно-дострокового звільнення від відбування покарання не лише для припинення подальшого відбування покарання, а й для створення юридичної можливості проходження звільненими особами військової служби за контрактом під час мобілізації та/або дії воєнного стану. Застосування цього механізму безпосередньо пов'язане з виконанням зазначеними особами військового обов'язку та проходженням військової служби після застосування до них такого механізму.

За змістом частини першої статті 65 Конституції України захист Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України, шанування її державних символів є обов'язком громадян України (частина перша). Відповідно до частини другої цієї статті Конституції України громадяни відбувають військову службу відповідно до закону. Отже, виконання конституційного обов'язку щодо захисту Вітчизни здійснюється у встановленому законом порядку, а визначення умов та критеріїв доступу до військової служби належить до повноважень Верховної Ради України. Відповідно, з приписів статті 65 Конституції України не випливає безумовне право особи вимагати доступу до військової служби. Водночас конституційне значення захисту Вітчизни та забезпечення обороноздатності держави не усуває вимог щодо дотримання принципу рівноправності та заборони дискримінації, а визначення законодавцем умов доступу до механізму умовно-дострокового звільнення від відбування

покарання, безпосередньо пов'язаного з проходженням військової служби, має відповідати конституційним гарантіям прав і свобод людини.

6.5. Закон № 2232 регулює відносини між державою і громадянами України у зв'язку з виконанням ними конституційного обов'язку щодо захисту Вітчизни, незалежності й територіальної цілісності України та визначає загальні засади проходження в Україні військової служби (преамбула).

Згідно із Законом № 2232 військова служба є державною службою особливого характеру, яка полягає у пов'язаній із обороною України, її незалежності та територіальної цілісності професійній діяльності придатних до неї за станом здоров'я і віком громадян України (за винятком випадків, визначених законом), іноземців та осіб без громадянства (перше речення частини першої статті 2).

Особливий характер військової служби зумовлює встановлення законами України критеріїв придатності та допуску до неї, зокрема пов'язаних зі станом здоров'я, фізичною та психологічною придатністю, віком, професійними якостями та іншими обставинами, що мають істотне значення для належного виконання військовослужбовцем своїх обов'язків.

В аспекті умовно-дострокового звільнення від відбування покарання для проходження військової служби за контрактом ці вимоги втілені, зокрема, в абзаці першому частини другої статті 81¹ Кодексу, згідно з яким умовно-дострокове звільнення від відбування покарання може бути застосоване судом, якщо засуджений виявив бажання проходити військову службу за контрактом та відповідає вимогам проходження військової служби за контрактом, визначеним статтею 21⁵ Закону № 2232.

За статтею 21⁵ Закону № 2232 на військову службу за контрактом приймаються особи, звільнені умовно-достроково від відбування покарання на підставі, визначеній статтею 81¹ Кодексу, які відповідають таким вимогам проходження військової служби: яким залишилося до досягнення віку, передбаченого статтею 22 Закону № 2232, не менше трьох років; придатні до

військової служби за станом здоров'я; пройшли професійно-психологічний відбір; мають достатній рівень фізичної підготовки для виконання обов'язків військової служби.

Водночас винятки щодо осіб, до яких застосовується умовно-дострокове звільнення від відбування покарання для проходження військової служби, встановлені в абзаці другому частини першої статті 81¹ Кодексу, по суті, ідентичні вимогам, закріпленим в абзаці першому частини другої статті 4 Закону № 2232, щодо неможливості комплектування Збройних Сил України та інших військових формувань відповідними особами.

У цьому аспекті Конституційний Суд України звертає увагу, що законодавець дотримується послідовного підходу до визначення осіб, щодо яких не допускається застосування спеціальних механізмів залучення до військової служби, установивши аналогічні винятки і в частині другій статті 81¹ Кодексу щодо умовно-дострокового звільнення від відбування покарання для проходження військової служби за контрактом, і в частині першій статті 616 Кримінального процесуального кодексу України щодо скасування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою для продовження та/або проходження військової служби за призовом під час мобілізації, на особливий період та/або військової служби за контрактом осіб рядового, сержантського і старшинського та офіцерського складу.

Отже, відповідне розрізнення в аспекті доступу до механізму умовно-дострокового звільнення від відбування покарання, передбаченого статтею 81¹ Кодексу, законодавець пов'язує з вимогами до осіб, які проходять військову службу, на визначення яких він уповноважений Конституцією України.

6.6. Особливий характер військової служби зумовлений, зокрема, специфікою завдань, що їх виконують військовослужбовці та що передбачають можливість носіння, зберігання та застосування зброї, а також застосування бойової техніки. Така можливість безпосередньо передбачена законодавством України, зокрема

Статутом внутрішньої служби Збройних Сил України, затвердженим Законом України від 24 березня 1999 року № 548–XIV, відповідно до якого військовослужбовці під час виконання службових обов'язків мають право носити, зберігати та застосовувати зброю.

Зазначені особливості військової служби зумовлюють потребу в установленні спеціальних вимог щодо надійності та безпечності осіб, яких приймають на військову службу, зокрема осіб, умовно-достроково звільнених від відбування покарання на підставі статті 81¹ Кодексу.

6.7. Довічне позбавлення волі відповідно до частини першої статті 64 Кодексу встановлюється за вчинення особливо тяжких злочинів і застосовується лише у випадках, спеціально передбачених Кодексом, якщо суд не вважає за можливе застосовувати позбавлення волі на певний строк; умисне вбивство двох або більше осіб законодавець також відніс до особливо тяжких злочинів та передбачив за його вчинення покарання у виді позбавлення волі на строк від десяти до п'ятнадцяти років або довічного позбавлення волі; сам злочин пов'язаний із насильством.

Конституційний Суд України виходить із позитивного обов'язку держави щодо захисту життя, здоров'я та безпеки людини, який впливає із сутнісного змісту статті 3 Конституції України та безпосередньо закріплений у її статті 27 у приписі „обов'язок держави – захищати життя людини“ (друге речення частини другої). Виконання цього обов'язку передбачає вжиття державою належних і достатніх заходів для запобігання загрозам життю та здоров'ю осіб, які перебувають під її юрисдикцією, зокрема військовослужбовців, які виконують завдання з оборони держави, у тому числі спільно з особами, умовно-достроково звільненими від відбування покарання для проходження військової служби на підставі статті 81¹ Кодексу, та цивільного населення, яке з ними взаємодіє.

Залучення до проходження військової служби осіб, які вчинили насильницькі та інші особливо тяжкі кримінальні правопорушення, пов'язане

з додатковими ризиками для військової дисципліни, субординації, належного виконання бойових завдань, а також життя і здоров'я інших військовослужбовців та цивільних осіб. За таких обставин держава не лише має право, а й зобов'язана враховувати зазначені ризики під час визначення осіб, щодо яких може бути застосовано механізм умовно-дострокового звільнення від відбування покарання, передбачений статтею 81¹ Кодексу.

6.8. Конституційний Суд України в Рішенні від 2 листопада 2004 року № 15-рп/2004 зазначив, що „окремим виявом справедливості є питання відповідності покарання вчиненому злочину; категорія справедливості передбачає, що покарання за злочин повинно бути домірним злочину. Справедливе застосування норм права <...> означає не тільки те, що передбачений законом склад злочину та рамки покарання відповідатимуть один одному, а й те, що покарання має перебувати у справедливому співвідношенні із тяжкістю та обставинами скоєного і особою винного“ (перше, друге, третє речення абзацу п'ятого підпункту 4.1 пункту 4 мотивувальної частини); „призначене судом покарання повинно відповідати ступеню суспільної небезпеки злочину, обставинам його вчинення та враховувати особу винного, тобто бути справедливим“ (третє речення абзацу сьомого підпункту 4.2 пункту 4 мотивувальної частини).

Конституційний Суд України виходить із того, що хоча принцип рівноправності та недискримінації й стосується також осіб, яких визнано винними у вчиненні кримінальних правопорушень та яким призначено покарання, його потрібно тлумачити як такий, що не допускає нівелювання принципу індивідуалізації юридичної відповідальності, закріпленого в частині другій статті 61 Конституції України.

В аспекті цієї справи Конституційний Суд України зазначає, що принцип індивідуалізації юридичної відповідальності не вичерпується вимогою відповідності призначеного покарання вчиненому кримінальному правопорушенню; він має враховуватися й під час визначення законодавцем

умов та порядку зміни юридичного статусу особи під час відбування покарання, зокрема умов її звільнення від подальшого відбування покарання. Із принципів рівноправності та індивідуалізації юридичної відповідальності в їх взаємозв'язку не впливає вимога однакового юридичного регулювання умовно-дострокового звільнення від відбування покарання, зокрема для проходження військової служби, для всіх категорій засуджених. Навпаки, відмінності у виді та строковості призначеного покарання, характері й тяжкості вчиненого кримінального правопорушення, а також інші об'єктивні обставини є підставою для диференціації законодавцем умов та порядку такого звільнення.

Наведене узгоджується і з практикою Європейського суду з прав людини, який у рішенні у справі *Gerger v. Turkey* від 8 липня 1999 року (заява № 24919/94), оцінюючи відмінність у правовому регулюванні щодо засуджених, зумовлену характером учинених ними правопорушень, зазначив, що відповідне розрізнення стосувалося не різних груп осіб, а різних видів правопорушень відповідно до оцінювання законодавцем їх тяжкості; немає підстав для висновку, що така практика становить форму „дискримінації“, яка суперечить Конвенції (§ 69).

Застосовуючи такий підхід до юридичного регулювання дострокового звільнення, Європейський суд з прав людини зазначав, що сам факт відмінності правил дострокового звільнення щодо різних категорій засуджених не свідчить про дискримінацію. Так, у рішенні у справі *Clift v. the United Kingdom* від 13 липня 2010 року (заява № 7205/07) Європейський суд з прав людини визнав, що більш жорсткі положення щодо дострокового звільнення деяких ув'язнених можуть бути виправданими, якщо доведено, що ті, до кого вони застосовуються, становлять більший ризик для громадськості після звільнення; як правило, такі відмінності у ставленні між групами ув'язнених мають правомірну мету – захист суспільства (§ 74); водночас відмінності між категоріями засуджених не виключають їх релевантної подібності (§§ 66, 67, 68); встановлення різних правил дострокового звільнення залежно від тривалості покарання як таке не є дискримінаційним, однак така диференціація має бути обґрунтованою та фактично сприяти досягненню правомірної мети (§§ 76, 77, 78).

6.9. Визначаючи умови та порядок умовно-дострокового звільнення від відбування покарання для проходження військової служби за контрактом, законодавець має право враховувати також мету покарання, зокрема кару як її складник (стаття 50 Кодексу).

У цьому аспекті Конституційний Суд України бере до уваги, що стаття 81¹ Кодексу не встановлює мінімальної частини покарання, яка має бути фактично відбута засудженою особою до застосування передбаченого цією статтею механізму умовно-дострокового звільнення від відбування покарання.

Саме тому тяжкість і характер учиненого кримінального правопорушення, а також вид призначеного покарання можуть мати самостійне юридичне значення під час визначення законодавцем осіб, до яких не може бути застосовано цей механізм. Водночас урахування зазначених обставин не означає, що законодавець може необмежено пов'язувати можливість умовно-дострокового звільнення від відбування покарання лише з фактом учинення певного кримінального правопорушення чи з призначенням покарання. Розрізнення в аспекті доступу до зазначеного механізму має бути пов'язане з його предметом та метою і відповідати вимогам статей 21, 24 Конституції України.

Такий підхід дає змогу зберегти належний зв'язок між принципами індивідуалізації юридичної відповідальності, рівноправності та недискримінації й вимогами справедливості на стадії виконання покарання, не ототожнюючи конституційну вимогу щодо забезпечення реалістичної перспективи звільнення особи, засудженої до довічного позбавлення волі, з обов'язком законодавця встановити для неї та інших осіб, які вчинили особливо тяжкі злочини, такі самі, як для інших категорій засуджених, умови та порядок умовно-дострокового звільнення від відбування покарання, у тому числі для проходження військової служби за контрактом.

6.10. Отже, Конституційний Суд України зазначає, що встановлене частиною першою статті 81¹ Кодексу розрізнення в аспекті доступу до

передбаченого цією статтею Кодексу механізму умовно-дострокового звільнення від відбування покарання щодо осіб, засуджених за умисне вбивство двох або більше осіб, та осіб, засуджених до довічного позбавлення волі, до яких цей механізм не застосовується, й інших осіб, до яких він може бути застосований, ґрунтується на юридично значущих ознаках: щодо осіб, які відбувають покарання у виді довічного позбавлення волі, – вид призначеного покарання, що пов'язаний також із тяжкістю вчиненого кримінального правопорушення; щодо осіб, засуджених за вчинення умисного вбивства двох або більше осіб, – характер і тяжкість учиненого кримінального правопорушення. Зазначені ознаки не є особистими ознаками особи у значенні частини другої статті 24 Конституції України, а пов'язані з її кримінально-правовим статусом та обставинами, що мають юридичне значення для виконання призначеного покарання і доступу до механізму умовно-дострокового звільнення від відбування покарання, передбаченого статтею 81¹ Кодексу.

6.10.1. Конституційний Суд України наголошував, що принцип рівноправності не є абсолютним, і законодавець може застосувати диференційований підхід до регулювання прав і обов'язків, якщо такий підхід є об'єктивно виправданим з огляду на мету такого регулювання (наприклад, вагомі суспільні інтереси), домірним меті та узгодженим із вимогами частини другої статті 24 Конституції України [перше речення абзацу дев'ятого підпункту 5.1 пункту 5 мотивувальної частини Рішення від 18 грудня 2024 року № 12-р(II)/2024].

Застосування законодавцем диференційованого підходу щодо можливості застосування механізму умовно-дострокового звільнення від відбування покарання, передбаченого статтею 81¹ Кодексу, на підставі ознак, пов'язаних із тяжкістю й характером учинених правопорушень та видом покарання, має правомірну мету – забезпечення належного рівня безпеки військовослужбовців

та цивільного населення, військової дисципліни, належного виконання бойових завдань.

6.10.2. Конституційний Суд України зазначав, що „для відповідності принципу домірності будь-який запроваджений засіб <...> має бути не лише спрямованим на досягнення правомірної мети, а й придатним, потрібним та домірним у вузькому розумінні (*stricto sensu*)“ [абзац другий підпункту 7.3 пункту 7 мотивувальної частини Рішення від 15 липня 2026 року № 7-р(II)/2026].

Визначене законодавцем юридичне регулювання щодо незастосування до осіб, засуджених до довічного позбавлення волі, та осіб, засуджених за умисне вбивство двох або більше осіб, механізму умовно-дострокового звільнення від відбування покарання, закріпленого статтею 81¹ Кодексу, сприяє досягненню правомірної мети, а отже, є придатним засобом.

У контексті дослідження потрібності встановленого розрізнення в аспекті доступу до механізму умовно-дострокового звільнення від відбування покарання, закріпленого статтею 81¹ Кодексу, Конституційний Суд України наголошує, що не оцінює в цій справі конституційність усього законодавчого механізму умовно-дострокового звільнення від відбування покарання, передбаченого статтею 81¹ Кодексу, як і інших можливих способів юридичного унормування відповідного питання загалом, а здійснює перевірку конституційності окремих приписів частини першої статті 81¹ Кодексу в межах предмета конституційного контролю, визначеного конституційною скаргою, а отже, у межах запровадженого юридичного механізму.

З огляду на особливий характер військової служби, пов'язаний, зокрема, з можливістю носіння та застосування зброї, а також на тяжкість і характер учинених відповідними категоріями осіб кримінальних правопорушень і вид призначеного їм покарання Конституційний Суд України вважає встановлене статтею 81¹ Кодексу розрізнення потрібним у межах запровадженого цією статтею Кодексу цілісного механізму юридичного регулювання, адже юридичне регулювання, яке не передбачало б виключення відповідних категорій осіб

зі сфери застосування запровадженого статтею 81¹ Кодексу механізму умовно-дострокового звільнення від відбування покарання, не може гарантувати досягнення правомірної мети на тому самому якісному рівні. Крім того, таке розрізнення дає змогу врахувати тяжкість учиненого кримінального правопорушення під час застосування механізму умовно-дострокового звільнення від відбування покарання, призначеного за його вчинення, а також каральну функцію такого покарання.

6.10.3. Установлене оспорюваними приписами статті 81¹ Кодексу юридичне регулювання стосується неможливості застосування механізму умовно-дострокового звільнення від відбування покарання, передбаченого статтею 81¹ Кодексу, до осіб, які вчинили умисне вбивство двох або більше осіб, та осіб, засуджених до довічного позбавлення волі, однак не позбавляє таких осіб інших установлених законом можливостей домогтися зміни їхнього правового статусу й припинення відбування покарання.

За таких обставин установлене законодавцем розрізнення не покладає на відповідні категорії засуджених осіб надмірного тягаря та забезпечує справедливий баланс між інтересами таких осіб і публічними інтересами, на забезпечення яких воно спрямоване, а тому є домірним у вузькому розумінні.

Із урахуванням цього Конституційний Суд України не вбачає підстав uważати, що законодавець не міг установити попереднє нормативне виключення відповідних категорій осіб зі сфери застосування механізму умовно-дострокового звільнення від відбування покарання, передбаченого статтею 81¹ Кодексу.

Конституційний Суд України доходить висновку, що оспорювані приписи статті 81¹ Кодексу не суперечать частинам першій, другій статті 24 Конституції України в їх системному зв'язку зі статтею 21 Конституції України, частині першій статті 65 Конституції України.

7. Стосовно доводів суб'єкта права на конституційну скаргу щодо невідповідності оспорюваних приписів статті 81¹ Кодексу частині другій статті 64, частині першій статті 68 Конституції України Конституційний Суд України зазначає, що не вбачає належного зв'язку між оспорюваними приписами статті 81¹ Кодексу та цими конституційними приписами. Частина друга статті 64 Конституції України встановлює заборону обмеження закріплених нею прав і свобод в умовах воєнного або надзвичайного стану, а результати проведеного дослідження не засвідчили обмеження оспорюваними приписами статті 81¹ Кодексу конституційних прав і свобод, гарантованих статтями 24, 28 Конституції України. Водночас частина перша статті 68 Конституції України встановлює обов'язки особи перед іншими особами та суспільством, а не обов'язки держави перед особою.

З огляду на викладене Конституційний Суд України вважає, що немає потреби окремо розглядати питання щодо відповідності оспорюваних приписів статті 81¹ Кодексу частині другій статті 64, частині першій статті 68 Конституції України.

Ураховуючи викладене та керуючись статтями 147, 150, 151¹, 151², 153 Конституції України, на підставі статей 7, 32, 36, 65, 67, 74, 84, 88, 89, 92, 94 Закону України „Про Конституційний Суд України“

Конституційний Суд України

у х в а л и в:

1. Визнати такими, що відповідають Конституції України (є конституційними), окремі приписи частини першої статті 81¹ Кримінального кодексу України в тім, що вони не передбачають можливості застосування умовно-дострокового звільнення від відбування покарання для проходження військової служби за контрактом до осіб, які відбувають покарання у виді довічного позбавлення волі, та виключають можливість застосування такого

звільнення до осіб, засуджених за вчинення умисного вбивства двох або більше осіб.

2. Рішення Конституційного Суду України є обов'язковим, остаточним та таким, що не може бути оскаржено.

Рішення Конституційного Суду України підлягає опублікуванню у „Віснику Конституційного Суду України“.

**ДРУГИЙ СЕНАТ
КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ**